

บทที่ ๑๓

หน่วยคำ (morpheme) และหลักการหาหน่วยคำ

นิยาม

หน่วยคำ เป็นหน่วยใหม่ที่เราจำเป็นต้องรู้ในการศึกษาวิชาภาษาศาสตร์ บางครั้งหน่วยคำก็เท่ากับคำอย่างที่เรารู้จักกัน แต่บางครั้งก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของคำ ถ้าเราจะมองกันในแง่ของหน่วยเสียง เราก็อาจจะพูดได้ว่า หน่วยคำอาจจะประกอบด้วยหน่วยเสียงตั้งแต่หนึ่งหน่วยเสียงขึ้นไป แต่ขอให้สังเกตว่า เมื่อเราพูดถึงหน่วยเสียงแต่ละหน่วยเสียงไม่มีเรื่องความหมายมาเกี่ยวข้อง แต่หน่วยคำนั้นมีความหมายมาเกี่ยวข้องด้วย ฉะนั้นเราอาจจะให้นิยามของหน่วยคำได้ว่าเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในภาษาที่มีความหมายคงเดิมไม่ว่าจะปรากฏที่ใด ประโยค ผมหัวข้าว ถือว่ามี ๓ หน่วยคำ คือ ผม หัว และข้าว แต่ละหน่วยคำตรงกับคำอย่างที่เรารวบรวมกัน ประโยค รดย่นคั่นน้สวย ประกอบด้วย ๕ หน่วยคำ คือ รด ย่น คั่น น้ และ สวย จะเห็นได้ว่า รดย่นคั่นน้สวย ประกอบด้วย ๕ หน่วยคำ คือ รด ย่น คั่น น้ และ สวย จะเห็นได้ว่า รดย่นคั่นน้สวย เราถือว่าเป็นคำคำหนึ่ง แต่มี ๒ หน่วยคำ ในภาษาที่มีวิภक्ति บัณฑิต หรือ ภาษาควบคำมากพยางค์ คำหนึ่งอาจจะมีหลายหน่วยคำก็ได้ เช่น meaningful มี ๓ หน่วยคำ คือ {miyn} {-iŋ} และ {-fəl} หรือ dogs มี ๒ หน่วยคำ คือ {dɔg} และ {-z} แต่บางทีคำที่มีหลายพยางค์ก็เป็นหน่วยคำเดียวก็มี เช่น สกปรก ตะรังคัง หรือ sister, brother ในภาษาอังกฤษ ฉะนั้นอย่าสับสนหน่วยคำกับพยางค์หรือคำ

บางท่านอาจจะสงสัยว่า คำว่า เสื้อผ้า บัดเบ้า เรือแพ นั้นเป็นกี่หน่วยคำกันแน่ ก็จะต้องตอบว่าแต่ละคำมี ๒ หน่วยคำ ทั้งนี้ก็เพราะว่า เสื้อ เป็นหน่วยคำหนึ่ง ผ้า เป็นอีกหน่วยคำหนึ่ง บัด เป็นหน่วยคำหนึ่ง เบ้า เป็นอีกหน่วยคำหนึ่ง และ เรือ เป็นหน่วยคำหนึ่ง แพ เป็นอีกหน่วยคำหนึ่ง บางท่านก็อาจจะสงสัยต่อไปว่าทำไม สกปรก จึงเป็นหน่วยคำเดียว เพราะ สก ก็เป็นหน่วยคำหนึ่งได้แปลว่า "ผม"

และ ปรก เป็นอีกหน่วยคำหนึ่ง แปลว่า "ปก.คลุม" แค่อำติว่า สกปรก-รวม
กันแล้วมีไค้หมายความว่า "ผมปก" หรือ "ผมคลุม" แค้มีความหมายว่า "ไม่สะอาด,
เปรอะเปื้อน, น่ารังเกียจ" จึงนับเป็น ๒ หน่วยคำไม่ได้ แค้อย่างไรก็ตามสำหรับคำ
บางคำก็อาจที่จะคัดลึกลงไปไค้ว่าเป็นก็หน่วยคำ เช่น ตะเคียน เพราะ กล่าวกันว่า
มาจากคำว่า คันเคียน และตะ ก็ปรากฏในชื่อต้นไม้อื่น เช่น ตะโกตะขบ ตะคร้อตะไคร้
ตะแบก ตะลุมพือ ถ้าตะแปลว่า คันไม้ จริง คำเหล่านี้ก็น่าจะมี ๒ หน่วยคำ แค้เพื่อ
ความสะดวกอนุโลมถือว้าเป็นหนึ่งหน่วยคำ คงจะสะดวกกว่า ดังนั้นจะเห็นไค้ว้า
ว้าวิภาค (Morphology) จะไม่เกี่ยวข้องกับหน่วยใด ๆ ที่เกินหนึ่งคำ

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน่วยคำ

รากศัพท์ (roots) เป็นส่วนสำคัญในเรื่องหน่วยคำของทุก ๆ ภาษา ก็นอน
เด่น ถือว้าเป็นรากศัพท์ของภาษาไทย พันธุ์ พิศ จร ก็ถือว้าเป็นรากศัพท์ของภาษา
ไทยเหมือนกันถึงแม้จะยืมมาจากภาษาสันสกฤตก็ตาม

อุปสรรคบ้จจย (affixes) ถ้าเติมเข้าข้างหน้าเรียกอุปสรรค (prefixes) เติม
ข้างหลังเรียก บ้จจย (suffixes) เช่น อจร สุมาตี แสดงอุปสรรค พุทธนามก
กนิวี แสดงบ้จจย หรืออย่างในภาษาอังกฤษ incomplete refund แสดงอุปสรรค
going dishes แสดงบ้จจย แค้ยังมีอีกหลายภาษาที่มี infixes เช่น ก้านึกมี
-am- เป็น infix (เพราะมาจาก kòot เป็น kamòot) ช้าระ มี -amr- เป็น infix
(เพราะมาจาก chá เป็น chamrá) กำราบมี -am- เป็น infix (เพราะมาจาก
kráp เป็น kamráp) ส่วนจำเรียมมีเพียง -m- เป็น infix (เพราะมาจาก caroon
เป็น camroon) ภาษาอังกฤษ เช่น คำว้า thermometer ซึ่งมาจาก therm แปลว้า
"ร้อน" และ meter แปลว้า "เครื่องวัด" มี -o- แทรกกลาง ถ้าจะเรียกว้า infix ก็
ควรจะได้แค้คำว้าวิภาษาศาสตร์เขาเรียก -o- ซึ่งเป็นตัวเชื่อมระหว่าง รากศัพท์สอง
ตัวให้รวมเป็นคำว้า ตัวเชื่อมคือ (stem formative)

สำหรับบ้จจย (suffix) นั้น แบ่งออกไค้เป็นสองประเภท คือ

๑. วิภัติ (inflectional suffix)

๒. บ้จจย (derivational suffix)

ปัจจัยทั้งสองประเภทนี้ต่างกันที่หลักใหญ่ ๆ ๒ ประการ คือ

๑. เมื่อเติมวิภัติเข้ากับคำใดแล้วก็ตาม ประเภทของคำจะไม่เปลี่ยนไป เช่น ถ้าคำนั้นเป็นคำนาม เติมวิภัติเข้าไปแล้วก็ยังคงเป็นคำนามอยู่ ดังตัวอย่าง เช่น hen กับ hens เทวี กับ เทวีส สำหรับปัจจัยเมื่อเติมเข้าไปแล้ว ประเภทของคำจะเปลี่ยนไป เช่น จากนามเป็นคุณศัพท์ จากกริยา เป็น นาม ดังตัวอย่าง เช่น America กับ American, wool กับ woolen, communicate กับ communication, และ refuse กับ refusal เป็นต้น

๒. เมื่อเติมวิภัติเข้าไปแล้วจะเติมวิภัติอื่นต่อไปอีกไม่ได้ เช่นเมื่อเติม -ed ข้างหลังกริยาแล้ว จาก walk เป็น walked จะเติมวิภัติอื่นเข้าไปอีกโดยประเภทของคำไม่เปลี่ยนไม่ได้ สำหรับปัจจัยนั้นจะเติมต่อกันก็มากน้อยเท่าที่โครงสร้างจะอำนวยก็ได้ แต่ทุกครั้งที่เติมเข้าไปประเภทของคำจะเปลี่ยนไป เช่น นาม idea เมื่อเติมปัจจัย -al เป็นคุณศัพท์ ideal (เนื่องจาก idea ลงท้ายด้วย a แล้วจึงดูเหมือนว่าเติม -l เท่านั้น) ถ้าเอาปัจจัย -ize เติมเข้าก็จะได้กริยา idealize ถ้าเติมปัจจัย -ation เข้าก็จะได้นาม idealization

ขอให้สังเกตว่าวิภัติและปัจจัยบางตัวมีรูปเหมือนกัน ตัวหนึ่งอาจเป็นวิภัติ ส่วนอีกตัวหนึ่งอาจเป็นปัจจัย เช่น เมื่อเติม -er เข้าหลัง big เป็น bigger นั้น -er เป็นวิภัติ แต่เมื่อเติม -er เข้าหลัง work เป็น worker นั้นปรากฏว่า -er นี้ เป็นปัจจัย เพราะทั้งสองตัวนี้ความหมายต่างกัน แต่ในกรณีแรกเข้าตามหลักที่ว่า เมื่อเติมแล้วไม่เปลี่ยนประเภทของคำและเติมวิภัติอื่นต่อไปอีกไม่ได้ ส่วน -er ในกรณีหลังนั้น เมื่อเติมหลังคำกริยาแล้วกลายเป็นคำนาม และสามารถจะเติมปัจจัย -s เข้าหลังคำ worker ให้เป็น workers ได้

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าในภาษาอังกฤษ วิภัติได้แก่ -s, -es, -ed, -ing, -er, -est เป็นต้น ส่วนปัจจัยได้แก่ -al, -ous, -ic, -ion, -ize, -ate, -ment, -ful ฯลฯ เป็นต้น

ศัพท์ (stem) ก็คือ หน่วยคำหนึ่ง หรือหน่วยคำที่อยู่รวมกันหลายหน่วยคำ และเติมอุปสรรค บังจย หรือ infix เข้าไปได้เรียกว่า ศัพท์ คำว่า กิณนร เป็น หน่วยคำและศัพท์ เพราะคำว่า กิณนร มาจากศัพท์ กิณนร + (ซึ่งเป็นบังจย) ภาษา อังกฤษ kings ก็มาจากศัพท์ {kiŋ} + บังจย {-z} และ kingdoms ก็มาจากศัพท์ kingdom + บังจย {-z} และ kingdom ก็มาจากหน่วยคำ ๒ หน่วยคือ {kiŋ} และ {-dom}

คำประสม (Complex words) ได้แก่ รากศัพท์หรือศัพท์ที่ได้รับการปรุงแต่ง แบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด ดังนี้

๑. คำประสมแท้ (Complex words with a bound stem) เกิดจากศัพท์ที่ปรากฏเป็นอิสระไม่ได้รวมกับศัพท์ที่ปรากฏเป็นอิสระไม่ได้ หรือศัพท์ที่ปรากฏเป็นอิสระไม่ได้รวมกับอุปสรรคหรือบังจย เช่น ชดช้อย ศัพท์ ชด-ซึ่งเกิดเป็นอิสระไม่ได้ แต่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในคำ ชดใช้ ชดเชย ชดช้อย และศัพท์ -ช้อย ซึ่งก็ปรากฏเป็นอิสระไม่ได้ แต่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในคำ อ่อนช้อย งอนช้อย แซ่มช้อย ชดช้อย คำประสมแท้อื่นเช่น ผาดล้าง วาแรง วลา ภาษาอังกฤษก็ได้แก่คำ receive ซึ่งประกอบด้วยอุปสรรค re- ซึ่งเกิดเป็นอิสระไม่ได้ แต่เป็นอุปสรรคที่ปรากฏทั่วไป ในคำ return, redeem, repeat, retire และศัพท์ -ceive ก็ปรากฏอิสระไม่ได้ แต่ปรากฏกับอุปสรรคต่างๆ เช่น deceive, conceive, perceive, receive คำปรุงแต่งทำอื่น ในภาษาอังกฤษก็ได้แก่ disturb, prepare, missile, version เป็นต้น

๒. คำประสมเทียม (Complex words with a free stem) เกิดจากศัพท์ที่ปรากฏเป็นอิสระได้กับส่วนที่เกาะส่วนอื่น เช่น นักเรียน มีศัพท์ เรียน ซึ่งก็ปรากฏเป็นอิสระได้กับ นัก-ซึ่งปรากฏเป็นอิสระไม่ได้ คำประสมเทียมอื่นก็ได้แก่ ขาวนาค ความดี การนอน กระทำ ซึ่งมี ขาว- ความ- การ- และกระ- เป็นส่วนที่เกาะส่วนอื่น และ นา ดี นอน ทำ เป็นส่วนที่ปรากฏเป็นอิสระได้ สำหรับคำกระทำนั้นจะพบว่าทำเป็นศัพท์สำคัญ ส่วน กระ- นั้น เติมเข้ามาข้างหน้าโดยที่มีความหมายเดิมของคำว่า ทำ ก็ยังคงอยู่ ในภาษาอังกฤษคำประสมเทียมได้แก่ lover ซึ่งมาจาก

ศัพท์ *lose* ความคล้ายบังจ้อ -er หรือ *unwise* ซึ่งมาจากศัพท์ *wise* และอุปสรรค
ยศ- คำอื่นก็มี *wireless, mouthful*

ยังมีคำประสมแท้ที่เติมวิภคติดังจ้อยกลายเป็นคำประสมเสริม ก็มี

เช่น *misconceive* มาจากคำประสมแท้ *conceive* ซึ่งประกอบด้วยอุปสรรค *con-*
และศัพท์ *-ceive* รวมกัน เมื่อเติม *mis-* ซึ่งเป็นศัพท์เข้ากับ *conceive* ซึ่งจะปรากฏ
เป็นอิสระได้ *misconceive* จึงกลายเป็นคำประสมเสริมไป

คำประสม (compound words) เกิดจากรากศัพท์หรือศัพท์ที่เกิดเป็นอิสระได้
ตั้งแต่ ๒ ตัวขึ้นไปมารวมกันเช่น *สอหน้า สอนครัว โตะเวียน* อย่างในภาษาอังกฤษถือว่า
railway flip-flop เป็นคำประสม

หลักการหาหน่วยคำ

การหาหน่วยคำนั้นมีใช้ทำไถ่่าง ๆ ปกติแล้วนักภาษาศาสตร์จะต้องนำข้อมูลทาง
ภาษา (corpus) ซึ่งนักภาษาศาสตร์หามาได้จากการสัมภาษณ์เจ้าของภาษาก็ดี จาก
การอัดเสียงเจ้าของภาษาไว้ก็ดีมาพิจารณา การพิจารณาและวิเคราะห์ก็มีใช้ทำเพียง
ครั้งเดียว จะต้องมีการตรวจสอบกับเจ้าของภาษา และกับข้อมูลทางภาษาที่หามาเพิ่ม
เติมอีกสิ่งแรกที้นักภาษาศาสตร์จะต้องทำก็คือ แยก (segment) ข้อมูลทางภาษาออก
เป็นส่วนย่อย ๆ พยายามให้ส่วนหนึ่งแทนหนึ่งหน่วยคำให้ได้ หรือมีฉะนั้นก็จะต้อง
รวมส่วนย่อยต่าง ๆ ออกเป็นหนึ่งหน่วยคำให้ได้ หลักใหญ่ ๆ ในการแยกหน่วยคำนั้น
Eugene A. Nida* (ยูจีน เอ ไนดา) กล่าวไว้ดังนี้

๑. คำ หรือ ส่วน ของคำ ใดที่มีความหมายเหมือนกัน มีรูปเหมือนกัน ย่อมเป็น
หน่วยคำเดียวกัน

คำว่า มา ในประโยคที่ว่า เขามาเมื่อวานนี้ บ้ามาซื้อของที่ตลาด พี่พาน้องมา
บ้าน ไม่ว่าคำนี้จะเกิดที่ไหนก็มีความหมายเหมือนกัน และรูปคำที่ใช้ก็เหมือนกัน
ด้วย จึงถือว่าเป็นหน่วยคำเดียวกัน แต่ว่า มา ในคำว่า มานพ มานี่ มานุษ มาษา
มาลี และมาพก หาได้เป็นหน่วยคำไม่ ถึงแม้ว่าจะมีรูปเหมือนกันทุกแห่ง แต่มีได้

* Eugene A. Nida, *Morphology* (Ann Arbor, 1949), pp. 6-60.

มีความหมายเหมือนกันเลย หรืออีกนัยหนึ่ง มาในคำที่กล่าวนี้หาได้มีความหมายใดเลย เพราะไม่สามารถจะแยกออกจาก คำเต็ม ๆ ได้

ในภาษาอังกฤษ บังจ้อ {-or} ซึ่งกินเข้าข้างหลังกริยา เช่น worker, dancer, walker, dealer, และ eater เป็นหน่วยคำเดียวกัน เพราะมีความหมายเหมือนกัน และมีรูปเดียวกัน แต่ถ้าจะเทียบกับ cheaper, cleverer, faster, deeper แล้ว {-or} ของกลุ่มหลังนี้จะไม่ใช่หน่วยคำเดียวกับของกลุ่มแรก เพราะมีความหมายต่างกันถึง แม้จะมีรูปเหมือนกันก็ตาม

๒. คำ หรือ ส่วน ของคำใดที่มีความหมายเหมือนกัน แต่มีรูปต่างกัน ถ้าสามารถใช้ลักษณะบังคับทางเสียง (phonologically conditioned หรือบางครั้งก็เรียกว่า phonologically defined) มาเป็นเกณฑ์พิสูจน์ได้ หน่วยย่อยของคำนั้นก็เป็นหน่วยคำเดียวกัน

เพื่อให้เห็นตัวอย่างได้ชัดเจนจะขอยกตัวอย่างภาษามายัน (Mayan) ซึ่งทุกในประเทศเม็กซิโกดังนี้

alamal	'your land'	lamal	'land'
awinam	'your wife'	inam	'wife'

จะเห็นได้ว่า {a-co aw-} ต่างก็มีความหมายว่า 'your' ทั่วกัน แต่ตัวหนึ่งเป็น {a-} อีกตัวหนึ่งเป็น {aw-} เราสามารถใช้ลักษณะบังคับทางเสียงมาพิสูจน์ว่า {a-} และ {aw-} เป็นหน่วยย่อยของคำ (allomorph) ของหน่วยคำที่มีความหมายว่า 'your' โดยที่ {a-} ปรากฏหน้าคำที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ คือ lamal ส่วน {aw-} ปรากฏหน้าคำที่ขึ้นต้นด้วยสระ คือ inam วิธีการเช่นนี้ คือ การใช้ลักษณะบังคับทางเสียงมาเป็นเกณฑ์

ลักษณะที่เรียกว่า การกลมกลืนเสียง (assimilation) เช่น สิบเบ็ค เมื่อเทียบกับร้อยเอ็ด จะเห็นว่า เบ็ค และ เอ็ด เป็นหน่วยย่อยของหน่วยคำเดียวกัน เพราะมีความหมายว่า หนึ่ง เหมือนกัน แต่การ ที่มี รูปต่างกัน เพราะ ลักษณะ บังคับ ทางเสียง มา มีอิทธิพลได้แก่เสียง /p/ ของคำว่า สิบ บังคับให้ /ʔ/ กลายเป็น /b/ ไป การกลมกลืนเสียงแบบที่ตัวข้างหน้ามีอิทธิพลเหนือตัวที่ตามมาเรียกว่า การกลมกลืนเสียงตามตัวหน้า (progressive assimilation) ในภาษาอังกฤษเราก็อาจ พบในบังจ้อที่แสดงพหูพจน์ เช่น /kɪts/, /pɒnsɪz/, /wɪlɪz/ จะเห็นว่า {-s} ต่างก็

เป็นหน่วยย่อยของคำที่แสดงพหูพจน์ด้วยกัน โดยที่ /-s/ ตามหลังเสียง /s, z, ʃ, ʒ, ʒ, ʒ/ ซึ่งรวมเรียกว่า sibilants /-s/ ตามหลังเสียงอโฆษะ และ /-z/ ตามหลังเสียงโฆษะ

นอกจากนี้ยังมี การกลมกลืนเสียงตามตัวหลัง (regressive assimilation) ดังที่ปรากฏในคำว่า impossible, immortal, indecent, intangible จะพบว่า อุปสรรค {im-∞in-} เป็นหน่วยคำเดียวกันเพราะมีความหมายว่า "ไม่" แต่ที่เป็น /im-/ เพราะเป็นอุปสรรคที่เติมหน้าคำที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะที่มีฐานและกรณีที่มีพยางค์ทั้งสอง ส่วน /in-/ นั้นเติมหน้าคำที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะอื่น

ลักษณะที่ตรงข้ามกับการกลมกลืนเสียงก็คือ การผดักเสียง (dissimilation) ดังที่ปรากฏในคำ โยเอ อู้อี งอนง จะเห็นว่า พยางค์แรกมีเสียงที่เป็นสระหลัง ส่วนพยางค์หลังจะเป็นเสียงที่เป็นสระหน้า แสดงว่ามีกระบวนการการผลัดกันเกิดขึ้น

ขอให้อ่านตัวอย่างการผดักเสียงในภาษามานันท์ทุกในเม็กซิโกดังต่อไปนี้

swiɪul	'its hill'	swiɪ 'his hill'
slumil	'its ground'	slum 'his ground'

จะเห็นว่า {-ul ∞-il} เป็นหน่วยย่อยของหน่วยคำเดียวกันโดยที่ /-ul/ ตามหลังคำที่มีสระหน้า และ /-il/ ตามหลังคำที่มีสระหลัง วิธีการเช่นนี้ก็เรียกได้ว่าใช้ลักษณะบังคับทางเสียงมาเป็นเกณฑ์จัดกลุ่มข้อที่ ๒ เหมือนกัน

การสูญหน่วยเสียง (loss of phonemes) การที่หน่วยเสียงในคำหรือส่วนของคำหายไป เช่น ข้าพระเจ้า เหลือเพียง ข้าพเจ้า กระบุง เหลือเพียง กระบุง สายโลหิต เป็นลาโลหิต เป็นต้น บางทีก็เป็นการสูญพยางค์ทั้งพยางค์ เช่น คำว่า เกียรติยศ เมื่อเทียบกับคำว่า เกียรติ จะเห็นว่า พยางค์ /ติ/ หายไปตลอดในคำหลัง

การเปลี่ยนเป็นเสียงที่เพดานแข็ง (palatalization) คือการที่เสียง /t/ หรือ /d/ ตามหลังด้วย /i/ หรือ /y/ ทำให้เกิดเป็นเสียง /tʃ/ หรือ /dʃ/ ตามลำดับดังนี้ เช่น คำว่าที่เคียว กลายเป็น เชียว วิทยาตย์ กลายเป็น วิชชาตย์ หรือ อย่างในภาษาอังกฤษ did you ออกเสียงเป็น /diʃu/ และ hit you ออกเสียงเป็น /hiʃu/ เป็นต้น

การทำสระไพยาว (vowel lengthening) เกิดจากการออกเสียงพยัญชนะ
ลงหนึ่งเสียง แล้วทำสระสั้นไพยาวขึ้น เช่น ในคำว่า film คนไทยออกเสียงครบ
/i:lm/ ไม่ได้จึงลดเสียง /i/ ออกแล้วทำสระ /i/ ซึ่งเป็นเสียงสั้นไพยาวออกเป็น
/i:/ ฉะนั้นเราจึงออกเสียงคำว่า film เป็น ฟิม ไป

การสับเสียง (metathesis) คือ การสับตำแหน่งของเสียงในคำในภาษา
ไทยปรากฏในคำ กระจุก เป็น กระตุก กระจ้อ เป็น กระต้อ มะละกอ เป็น
ละมะกอ เช่นนี้เป็นต้น หรือ อย่างในภาษาอาหรับที่ทุกในชุกานใช้ kita-bik
"your book" และ axu-ki "your brother" ถ้าคำดังท้ายด้วยพยัญชนะมีปัจจัย
เป็น /-ik/ แต่คำดังท้ายด้วยสระมีปัจจัยเป็น /-ki/ ซึ่งสับเสียงกับ /-ik/

๓. คำ หรือส่วนของคำใดที่มีความหมายเหมือนกันและมีรูปร่างกันแต่ไม่
สามารถจะใช้ลักษณะบังคับทางเสียงมาพิสูจน์ว่า เป็นหน่วยคำเดียวกันได้ สามารถ
ใช้ลักษณะบังคับของคำ (morphologically conditioned หรือ morphologically
defined) มาเป็นหลักพิสูจน์ได้ หน่วยย่อยของคำนั้นก็จะเป็นหน่วยคำเดียวกัน

ขอให้ดูคำว่า oxen /akson/ และ children /sildron/ เมื่อเทียบกับคำ
ว่า boxes /haksɔz/ และ guilds /gilde/ โดยที่คำ ox จะต้องมียปัจจัย /-on/
และ child จะต้องมียปัจจัย /-ren/ เท่านั้น จะมียปัจจัยอื่นไม่ได้ หรือกล่าวอีก
นัยหนึ่งก็คือว่าเป็นร้อยกเวนนั่นเอง วิธีการแบบนี้เราถือว่าหน่วยคำ ox และ child
เท่านั้นที่เป็นตัวบังคับ หรือมีอิทธิพลที่จะบอกว่าจะต้องใช้ปัจจัยอะไร

นอกจากนี้แล้วจะเห็นว่าคำว่า sheep เมื่อเป็นพหูพจน์ก็เป็น sheep เหมือน
เดิม ฉะนั้นเราอาจจะกล่าวได้ว่า หน่วยคำ sheep และหน่วยคำอื่นอีกบางหน่วย
เช่น deer, fish, grouse, salmon เป็นต้น ที่มีหน่วยย่อยของคำที่แสดงพหูพจน์
เป็นศูนย์ (zero-morph)

๔. เมื่อเอาคำที่มีความหมายแตกต่างกันน้อยที่สุดมาเปรียบเทียบกันแล้ว ปรากฏว่า
ส่วนกลางคำเท่านั้นที่ให้ความหมายต่างออกไป ส่วนที่แตกต่างกันนั้นอาจจะ
เป็นหน่วยคำ หรือหน่วยย่อยของคำสุดท้ายแล้วแต่จะเข้ากับกฎใดกฎหนึ่งที่กล่าวมาแล้ว

ในภาษาอังกฤษเมื่อเอา goose เทียบกับ geese จะพบว่าส่วนที่ต่างกัน ก็คือ /uw/ → /iy/ เพื่อแสดงพหูพจน์ ฉะนั้นอาศักรกฎที่ ๓ ให้อธิบายหน่วยคำ goose มีหน่วยย่อยของคำ /uw/ → /iy/ เติมเข้าไปเพื่อจะให้เป็นพหูพจน์

จะเห็นได้ว่าหน่วยย่อยของคำที่แสดงพหูพจน์นี้มีหลายรูปด้วยกัน บางรูปก็ต้องใช้กฎที่ ๒ บางรูปก็ต้องใช้กฎที่ ๓ และบางรูปก็ต้องใช้กฎที่ ๔ เพื่อพิสูจน์ว่าเป็นหน่วยคำเดียวกันเช่น { -s ∞ -z ∞ -ɔz ∞ -rɔn ∞ -ɔn ∞ s ∞ /uw/ → /iy/ }

พหูพจน์ที่ไวยากรณ์แสดงมีอยู่ด้วยกันหลายคำเช่น /ɜ:/ → /e/ สำหรับ man เป็น men /aw/ → /ay/ สำหรับ mouse เป็น mice และ louse เป็น lice และ /u/ → /iy/ สำหรับ foot เป็น feet เป็นต้น

๕. คำที่มีเสียงพ้องกันอาจจะเป็นหน่วยคำเดียวกัน หรือต่างหน่วยคำกันตามลักษณะดังนี้

ก. ถ้าความหมายต่างกันก็ต่างหน่วยคำกัน

ขอให้สังเกตตัวอย่างคำต่อไปนี้ กระว กระวรรณ กัดจู้ กัดเจ้ กัดเห้ กั้น กั้นต์ กั้นยี้ กัดบี้ จะเห็นว่าทุกคำออกเสียงเหมือนกันแต่มีความหมายต่างกัน ฉะนั้นจึงเป็นคนละหน่วยคำ

ข. ถ้าความหมายเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันก็เป็นหน่วยคำเดียวกัน

ขอให้สังเกตคำว่า คา (อย่างในคำว่า ภูเขา) กับคำว่า หลังกา แม้ว่าปัจจุบันนี้หลังกาจะไม่ได้ทำด้วยภูเขาก็จริงอยู่ แต่เรายังคงถือว่าความหมายของคำว่า คา ในภูเขา และ กว ใน คำว่า หลังกา เป็นหน่วยคำเดียวกัน เพราะมีความหมายใกล้เคียงกัน บางท่านอาจจะสงสัยว่าทำไม หลังกา รวมกันแล้วมีความหมายเป็นอย่างเดียวกับภาษาอังกฤษ ก็คือ roof ขอให้ดูกฎที่ ๖ อาจจะเข้าใจยิ่งขึ้น

คำไทยบางคำมีความหมายหลายอย่าง เช่น บ่าว มีความหมายว่า คนหนุ่ม และ คนใช้ เมื่อเทียบกับคำว่า เจ้าบ่าวแล้ว เราถือว่า บ่าว ที่มีความหมายว่า คนหนุ่ม นั้นเป็นหน่วยคำเดียวกับ บ่าว ในคำว่า เจ้าบ่าว แต่จะไม่ถือว่าเป็นหน่วยคำเดียว

^๒ ใจ → แทนว่า กลางเป็น

กับ บ่าว ที่มี ความหมายว่าคนใช้ ถึงแม้ว่าจะเชื่อกันว่าตามประวัติแล้วมีความหมาย
ดั้งเดิมเหมือนกันก็ตาม เรายังคงถือว่าคำตามกฎที่ ๕ ก.

๖. การแยกหน่วยคำนั้นมีเกณฑ์ดังนี้

ก. เกิดโดด ๆ ได้ คำว่า หวัง กิน นก ไบ๋ อื่น ๆ สว ย สามารถ
เกิดโดด ๆ ได้ และมีความหมายในตัวเอง และไม่ว่าจะไปเกิดที่ไหน ความหมายก็
คงเดิม จึงถือว่าเป็นหน่วยคำได้

ข. เกิดรวมกับหน่วยอื่น โดยที่หน่วยที่เกิดรวมนั้นสามารถเกิดโดด ๆ
ได้ เช่น คำว่า การกิน การนอน การเดิน การทำ จะถือว่าเป็นหน่วยคำ
ได้ เพราะเมื่อเกิดกับคำกริยาทำให้เป็นคำนามทั้งนั้น และคำว่า กิน นอน เดิน
ทำ ต่างก็เกิดโดด ๆ ได้

ค. เกิดรวมกับหน่วยอื่น โดยที่หน่วยที่เกิดรวมก็ไม่สามารถเกิดโดด ๆ
ได้แต่ปรากฏว่าหน่วยนั้น เกิดรวมกับหน่วยอื่น ๆ ที่พบเห็นอยู่ทั่วไป เช่น ชดช้อย
แม้ว่า ชด จะไม่ปรากฏเป็นอิสระ ก็ให้ถือว่า ชด เป็นหน่วยคำได้ ในภาษาอังกฤษ
จะพบคำ เช่น concede, conceive, concur, condense, conduct, consume,
contain, converse จะเห็นว่า con- นั้นไม่เกิดโดด ๆ จะต้องเกิดรวมกับหน่วยอื่น
แต่เราถือว่า con- ไม่ว่าจะปรากฏที่ไหนก็มีความหมายว่า 'ร่วม' หรือ 'ด้วยกัน' ทั้งนั้น
จึงนับว่า con- เป็นหน่วยคำ ในทำนองเดียวกันคำว่า ช้อย ก็ไม่เกิดโดด ๆ แต่
เกิดกับในคำว่า อ่อนช้อย ชดช้อย งอนช้อย ในภาษาอังกฤษ -ceive ก็ไม่เกิด
โดด ๆ แต่เกิดกับหน่วยคำอื่น เช่น receive, perceive deceive เป็นต้น

ง. เกิดรวมกับหน่วยอื่นที่เกิดโดด ๆ หรือรวมกับหน่วยคำอื่น ได้ทั้ง ๖ ข.
และ ๖ ค. แต่ส่วนที่เกิดรวมกับหน่วยอื่นนั้นไม่มีความหมายเด่นชัดดังที่ปรากฏใน ๖ ข.
และ ๖ ค. ก็ให้อนุโลมถือว่าเป็นหน่วยคำได้ เช่น ไซสือ เมื่อเทียบกับไซญูแจ
ไซหู ถ้าไซ แปลว่า เบ็ด ไซในคำ ไซสือ ก็มีความหมายในทำนองเบ็ดเหมือนกัน
ฉะนั้นถ้าไซ แยกออกเป็นหน่วยคำได้ตาม ๖ ก. เหลือ สือ ก็มีความหมายแม้จะไม่
ชัดเจนก็ถือว่าเป็นหน่วยคำด้วย ขณะนี้บางท่านอาจจะสงสัยว่า หนังสือ เป็นที่หน่วย

* พระยาอนุมานราชธน มีรুকิตาธรย์ ภาศ ๒ (กรุงเทพฯ ๖, ๒๕๐๐) หน้า ๒๓๘-๒๓๙.

คำ ถ้าเราเอาหนังสือเทียบกับลายสือ จะเห็นได้ทันทีว่า หนังสือ ก็มีสองหน่วยคำ คือ หน้า กับ สือ ส่วน ลายสือ ก็มีสองหน่วยคำเหมือนกันคือ ลาย กับ สือ ส่วน สือ ใน หนังสือ ลายสือ ไซสือ จะเป็นหน่วยคำเดียวกันหรือไม่เป็นเรื่องที่เราจะต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วน ทุกคนคงเห็นคำว่า สือ ในหนังสือและลายสือนั้น เป็นหน่วยคำเดียวกันแน่ แต่ถ้าหาก สือ มี ลักษณะความหมาย (meaning feature) เกี่ยวกับความรู้หรือ การรู้ สือ ในคำที่กล่าวแล้วทั้งสามก็น่าจะเป็นหน่วยคำเดียวกัน แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นเราจะบอกให้เด็กซากลงไปไม่ได้ ควรจะได้มีการศึกษา ค้นคว้าอย่างละเอียด หรือให้มากกว่านี้เสียก่อน

ภาษาอังกฤษ คำว่า cranberry นั้น คิดว่ามีสองหน่วยคำ แม้ว่า cran- จะไม่กติกกับหน่วยคำอื่นนอกจาก berry (ทั้งนี้ไม่นับชื่อเฉพาะเช่น Cranbrook, Cranford) ซึ่งเกิดขึ้นโดด ๆ ได้ คำว่า raspberry ก็ทำนองเดียวกัน เราถือว่า rasp- ก็เป็นหน่วยคำ หน่วยคำที่เกิดขึ้นเฉพาะกับหน่วยคำใดหน่วยคำหนึ่งนี้ เราเรียกว่าหน่วยคำเฉพาะพิเศษ (unique morpheme)

มีผู้สังเกตว่าคำไทยที่ตามที่มีเสียง /ee/ เช่น เก เข เอ้ เก้เก้ เท เจ เซ เบ้ เบ้ เหล่ เว้ เสเพล เว้ แสดงว่าไม่ตรงด้วยกันทั้งนี้ ฉะนั้น /ee/ น่าจะเป็นหน่วยคำ เราถือว่าคำที่ทุกคำต่างก็มีความหมายว่าไม่ตรงนั้น เป็นความบังเอิญมากกว่า นอกจากนั้นแล้วพยางค์เสียงเดียวในภาษาไทยไม่สามารถจะเป็นหน่วยคำได้ ฉะนั้นเราก็จะไม่ถือว่า /ee/ เป็นหน่วยคำในภาษาไทย

ภาษาอังกฤษก็มีเหมือนกัน เช่นคำว่า slide, slush, slurp, slip, slop, slime, slobber และ slick ซึ่ง sl ต่างก็มีความหมายเกี่ยวกับ "เปียกหรือลื่น" ทั้งนั้น หรือ flash, flare, flame, flick, flicker และ flimmer ซึ่ง fl ต่างก็มีความหมายว่า "แสงที่เคลื่อนที่" ทั้งนั้น ก็จะถือว่า sl- และ fl- เป็นหน่วยคำ ไม่ได้เช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ขอให้กลับมากำว่า หลังกว่าเป็นก็หน่วย คำอีกครั้ง คำว่า หลง สามารถเกิดโดด ๆ ได้ และความหมายก็ใกล้เคียงกับ หลง ในคำว่า หลงคา ฉะนั้นหลง

^๕ นับว่าเมื่ออยู่คำเดียวคือ- เก่ เท่านั้นที่แปลว่ากรง

จึงเป็นหน่วยคำได้ตาม ๖ ก. ส่วน คานั้น ถ้าเราถือว่ามีความหมายเดียวกับ กา ใน
พญาภา ถันกาก็ถือว่าเป็นหน่วยคำได้ตาม ๖ ข. ฉะนั้นจึงไม่น่าสงสัยเลยว่า พลังกา
จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้นอกจากสองหน่วยคำ

หน่วยคำนั้นอาจจะเป็นหน่วยเสียงเดี่ยว หรือ หลาย หน่วยเสียง รวมกัน ขึ้นเป็น
หน่วยคำก็ได้ บางทีก็เป็นหน่วยเสียงสระ บางทีก็เป็นหน่วยเสียงพยัญชนะหรือ
บางทีก็เป็นหน่วยเสียงวรรณยุกต์ (สำหรับบางภาษาก็ได้) แต่บางทีก็มีทั้งสระ พยัญชนะ
หรืออาจจะรวมวรรณยุกต์อยู่ด้วย เช่น ภาษาอังกฤษเก่า (Old English) ใช้สระ /-a/
เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของในพหูพจน์ (Genitive plural) เช่น lim แขนขา เป็น
lima แห่งแขน ขา หรือ ของแขนขาทั้งหลาย word "คำ" เป็น worda "แห่ง
คำหรือของคำหลาย ๆ คำ" และ tungol "ทาว" เป็น tungla "แห่งทาวหรือ
ของทาวหลาย ๆ ทาว" ภาษาอังกฤษปัจจุบันใช้พยัญชนะ /-t/ แสดงอดีตกาล เช่น
walk เป็น walked ออกเสียง /wɔkt/ ภาษามองบันดี (Mongbandi) พุกใน
กองโก ใช้วรรณยุกต์บอกว่าประธานเป็นเอกพจน์หรือพหูพจน์ เช่น /gwə/ "ไป
แล้วที่มีประธานเป็นเอกพจน์" แต่ /gwə/ "ไปแล้วที่มีประธานเป็นพหูพจน์" /mə/
"ได้ยินแล้วที่มีประธานเป็นเอกพจน์" แต่ /mə/ "ได้ยินแล้วที่มีประธานเป็นพหูพจน์"

๘. คำที่มีความหมายเหมือนกัน แต่รูปต่างกันเพียงเล็กน้อย และใช้แทนกัน
ได้ก็ให้ถือว่าเป็นหน่วยคำเดียวกัน เช่น จิง กับ จิง บ กับ บ บ๋ สาโลหิก กับ
สาโลหิก เป็นต้น เราถือว่าคำดังกล่าวนี้ใช้แทนที่กันได้โดยความหมายไม่เปลี่ยนแปลง
ไปเลย ความวิธการที่เรียกว่า free variation เหมือนกับในเรื่องของเสียง เช่น คำ
ว่า cap นั้นเสียงตัว p ท้ายคำจะออกเป็นเสียงเหมือน พ คือ [p^h] ก็ได้ เหมือน
ป คือ [p] ก็ได้ หรือจะออกโดยอุบเสียงไว้ (unreleased) เป็น [p-] ก็ได้

อย่างไรก็ตามจะต้องจำไว้ว่า คำบางคำที่มีรูปต่างกันเล็กน้อย เช่น ไป กับ ไป๋
แต่ความหมายต่างกันนั้นจะถือเป็นหน่วยคำเดียวกันไม่ได้ตามหลักข้อ ๑ หรือ บางที
คำที่มีความหมายเหมือนกันแต่รูปต่างกัน เช่น บ่ได้ มิได้ ไม่ได้ จะถือว่า บ่ มิ
และไม่เป็นหน่วยคำเดียวกันก็ไม่ได้เหมือนกัน

ชนิดของหน่วยคำ

การกระจายของหน่วยคำทำให้หน่วยคำแบ่งออกได้เป็นหลายชนิดดังนี้

๑. เป็นอิสระหรือเกาะหน่วยคำอื่น (Free Forms VS. Bound Forms)
บางหน่วยคำก็เกิดโดดๆ เป็นอิสระได้ เช่น มิตร วงศ์ รูป สัทธ บางหน่วยคำก็เกิดโดดๆ ไม่ได้ต้องอาศัยหน่วยคำอื่น เช่น อ-อนุ-ปฏิ-อภิ-นัก-ปรากฏเป็นอิสระไม่ได้ต้องอาศัยหน่วยคำอื่น เช่น อมิตร อนุวงศ์ ปฏิรูป อภิสัทธ นักเรียนเป็นต้น ในภาษาอังกฤษมีลักษณะพิเศษออกไปเกี่ยวกับหน่วยคำบางหน่วย มีหน่วยย่อย รูปหนึ่งเมื่อปรากฏเป็นอิสระ และอีกรูปหนึ่ง เมื่อปรากฏกับหน่วยคำอื่น เช่น /eybal/ กับ /əbilitiy/, /prəfawnd/ กับ /prəfənditiy/ และ /peblik/ กับ /pəblisitiy/ เป็นต้น^๔ ที่จริงแล้วในภาษาอังกฤษ หรือภาษาที่มีวิภัติปัจจัยอื่น จะมีหน่วยคำที่เกาะกับหน่วยคำอื่นมาก

๒. รากศัพท์หรือไม่ใช้รากศัพท์ (Roots VS. Nonroots) เราถือว่ากิน มิตร รูป เอก สอง เป็นรากศัพท์ คำบางคำอาจจะมีรากศัพท์มากกว่าหนึ่งราก เช่น ผีสง เริ่ แพนหา เข้าสายบ้ายเอ็น ส่วนที่ไม่ใช้รากศัพท์ก็คือส่วนที่เติมเข้ามา เช่น ความดี การโกง ชำร่วย เช่นนี้ถือว่าไม่ใช่รากศัพท์ แต่ที่จริงแล้วการแยกรากศัพท์ออกจากส่วนที่ไม่ใช้รากศัพท์ไม่ใช่ของง่ายเสมอไป เพราะว่าบางทีส่วนที่ไม่ใช้รากศัพท์กลายมาเป็นศัพท์เสียก็มี อย่าง isms ในประโยคว่า There are too many isms these days. แต่ปกติแล้ว -isms เป็นปัจจัยที่ต้องเกาะหน่วยคำอื่น เช่น pragmatism, Buddhism, fascism, Catholicism, absolutism เป็นต้น บางทีก็ตรงกันข้าม หน่วยคำที่เป็นรากศัพท์ กลายเป็นไม่ใช่รากศัพท์ไปก็มี เช่น full กลายเป็น ful ในคำว่า spoonful, cupful, bucketful, pailful, handful

๓. รากศัพท์ หรือศัพท์ (Roots VS. Stems) ศัพท์หมายถึงส่วนที่เติมวิภัติปัจจัยเข้าไปได้ บางทีศัพท์ก็มีรากศัพท์เดี่ยว บางทีก็มีมากกว่าหนึ่งรากศัพท์ บางทีก็เป็นรากศัพท์ที่มีอุปสรรคหรือปัจจัย หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่า รากศัพท์ที่มีส่วนที่ไม่ใช้รากศัพท์ผสมอยู่ด้วยเช่น differ- เป็นศัพท์ของคำ different ขณะเดียวกัน

๔. able vs. ability, profound vs. profundity และ public vs. publicity.

different เป็นศัพท์ของ differentiate และ differentiate เป็นศัพท์ของ differentiation หรือ spotlight เป็นศัพท์ของ spotlights เป็นต้น

๔. แก่นหรือเปลือก (Nuclei VS. Nonnuclei) ส่วนที่เป็นแก่นก็คือรากศัพท์ ซึ่งอาจจะเป็นรากศัพท์เดี่ยวหรือหลายรากศัพท์ เช่น คำว่า selfishness นี้ ถือว่า self- เป็นแก่น -ishness เป็นเปลือก หรืออย่างในคำว่า snowballs ที่ถือว่า snowball ซึ่งมีรากศัพท์สองรากเป็นแก่น และ -s เป็นเปลือกแก่บางที่ รากศัพท์อาจจะมีเป็นสาม หรือมากกว่าก็ได้ เช่น foot-pound-second ในภาษาอังกฤษ วัน เคียน บี ในภาษาไทย rouge-blanc-bleu (รงสีแกงขาวน้ำเงินซึ่งเป็นรงชาติฝรั่งเศส) ในภาษาฝรั่งเศส เป็นต้น

๕. ส่วนในหรือส่วนนอก (Nuclear VS. Peripheral Structures) ส่วนนอกจะต้องไม่ใช่รากศัพท์ ส่วนในจะเป็นรากศัพท์ หรือศัพท์ก็ได้ คำว่า selfishness นั้นมี selfish เป็นส่วนใน และ -ness เป็นส่วนนอก แต่คำว่า selfish นั้นมี self เป็นส่วนใน และ -ish เป็นส่วนนอก

๖. บังคับหรือไม่บังคับ (Obligatory VS. Optional Morphemes) เช่น ภาษาสันสกฤตจะต้องมีปัจจัยแสดงพจน์และกาล รากศัพท์ ภา เมื่อเป็นเอกพจน์บุรุษที่สามในปัจจุบันกาลจะเป็นภาติ จะไม่มีปัจจัยไม่ได้ เช่นนี้ถือว่าเป็นลักษณะบังคับ แต่อย่างในภาษาไทยที่ว่า ใจมาก่อนฉลาดนั้น อาจจะพูดเป็นว่า ความใจมาก่อน ความฉลาดก็ได้ ฉะนั้นเราจึงถือว่าในกรณีนี้การเติม "ความ" หรือไม่เติม "ความ" เข้าข้างหน้า ใจ และ ฉลาด นั้น เป็นลักษณะที่ไม่บังคับ

นอกจากนี้ยังมีหน่วยคำแบบหนึ่งเข้าลักษณะบังคับ แต่ไม่มีความหมายเลย ใช้เป็นเพียงเครื่องมือเชื่อมรากศัพท์ให้ติดต่อกันเกิดเป็นศัพท์ได้ เรียกว่าตัวเชื่อมต่อ (stem formative) เช่น ทศนาจร มี ๑ เป็นตัวเชื่อมต่อ hippopotamus ในภาษาอังกฤษ มี -o- เป็นตัวเชื่อมต่อระหว่าง hipp "ม้า" กับ potamas "แห่งน้ำ" หรือ thermometer มี -o- เป็นตัวเชื่อมต่อระหว่าง therm "ร้อน" กับ meter "เครื่องวัด"

๘. ปิดท้ายหรือยังไม่ปิดท้าย (Closing VS. Nonclosing Morphemes)
หน่วยคำบางหน่วยเติมเข้าไปแล้วจะเติมอะไรเข้าไปอีกไม่ไ้เลย ทั้งที่ได้กล่าวไว้แล้ว
ในเรื่องบัจจัยก (inflectional suffix) เช่น -s ในภาษาอังกฤษเป็นต้น ส่วน
บัจจัยเปลี่ยน (derivational suffix) เช่น -al, -ize, ment, -ion ฯลฯ ในภาษา-
อังกฤษ อย่างในคำว่า formal นั้น บัจจัย -al ยังไม่ปิดท้ายคำเพราะเราอาจจะเติม
บัจจัย -ize เข้าได้อีกเป็น formalize และในทำนองเดียวกัน -ize ก็ยังไม่ใช่
หน่วยคำที่ปิดท้าย เพราะเราอาจเติม -er เป็น formalizer หรือเติม -ation เป็น
formalization ได้อีก